

ARCHIVY MEZINÁRODNÍCH ORGANIZACÍ SÍDLÍCÍ PŘED ROKEM 1989 V PRAZE V PÉČI NÁRODNÍHO ARCHIVU

LENKA KLOČKOVÁ – ROMAN ŠTĚR – JAKUB ŠLOUF

Národní archiv je ústředním archivem českého a československého státu. Jsou zde uloženy nejvýznamnější dokumenty naší státnosti, počínaje listinným archivem českých panovníků a konče nejnovějšími dokumenty vlády, ministerstev a dalších ústředních úřadů. Badatelé zde mohou studovat také archiválie kulturních a vzdělávacích institucí, politických stran, mezinárodních organizací, spolků, a také dokumenty z osobních a rodinných archivů.

V Národním archivu je uchována řada archivních fondů, které jsou cenným pramenem k dějinám mezinárodních organizací.¹ Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu se od svého vzniku v roce 1996 soustředilo kromě jiných úkolů také na získávání archivů významných mezinárodních organizací, které před rokem 1989 sídlily v Praze.²

Ve své akviziční strategii jsme dlouhodobě usilovali o získání těchto archivů, zejména pak archivů Mezinárodní organizace novinářů (MON),³ Mezinárodního

1 K problematice mezinárodních organizací se sídlem v Československu viz: Laštovka, Marek – Laštovková, Barbora – Rataj, Tomáš – Ratajová, Jana – Třikač, Josef: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí 1895–1990. Praha 1998. Ze starší literatury k problematice mezinárodních organizací viz Houška, Josef – Kettner, Jiří: Slovník mezinárodních organizací, hnutí a seskupení. Praha 1984. Srv. též Moc, Miroslav – Peč Vojtěch: Mezinárodní společenské organizace. Praha 1963.

2 Sídlo měly před rokem 1989 v Praze tyto mezinárodní organizace: Křesťanská mírová konference, Mezinárodní organizace novinářů, Mezinárodní svaz studentstva, Světová odborová federace, Mezinárodní vydavatelství Mír a socialismus, Mezinárodní společnost pro lidská práva, Československá komise pro spolupráci s UNESCO. Mezinárodních organizací, které sídlily v Praze, bylo mnohem více. Věnujeme pozornost těm, které měly sídlo v Praze několik desetiletí.

3 K historii této organizace viz Nordenstreng, Kaarle: The Rise and Fall of the International Organization of Journalists Based in Prague 1946–2016. Praha 2020 a Ševčíková, Markéta: Mezinárodní organizace novinářů (1946–1995). Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, Praha 2015. Dostupné na <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/68659?locale-attribute=en>, [cit. 28. 12. 2023]. Některé materiály z činnosti MON se nacházejí ve fondu Archiv Syndikátu novinářů uloženém v Národním archivu. Pro zájemce je v datelně Národního archivu k dispozici prozatímní inventární soupis tohoto fon-

svazu studentstva (MSS),⁴ Mezinárodního vydavatelství Otázky míru a socialismu a Světové odborové federace (SOF), tedy mezinárodních organizací, kterým bylo rozhodnutím ministra vnitra Jana Rumla ze dne 14. 3. 1995 odňato povolení sídlit v České republice.⁵ Toto rozhodnutí potvrdilo verdikt československého federálního ministerstva vnitra ze dne 21. 8. 1991. Rozhodnutí soudu bylo zdůvodněno skutečností, že MON, MSS a SOF prosazoval ideologické cíle totalitních režimů sovětského bloku, zejména v rozvojových zemích. Činnost na území České republiky mohly však tyto mezinárodní organizace vyvíjet dál.

Cílem práce archivářů není hodnotit a posuzovat činnost těchto mezinárodních organizací sídlících před rokem 1989 dlouhá desetiletí v Praze, tuto práci přenecháme historikům. Smyslem naší práce je zachránit písemnosti dokumentující činnost těchto soukromoprávních subjektů, právnických a fyzických osob, pro další generace, zpracovat tyto archiválie a zpřístupnit je badatelům.

Pracovníci oddělení archivních fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu již od druhé poloviny devadesátých let intenzivně pátrali po osudech archivů mezinárodních organizací s cílem převzít do péče jejich archivy. Navázali jsme kontakty s někdejšími předsedy a významnými představiteli zmíněných mezinárodních organizací, budovali jsme vztahy založené na vzájemné důvěře a respektu.

V případě MSS bylo naše úsilí korunováno úspěchem v letech 2008 a poté 2012, kdy se nám podařilo převzít části archivu MSS, který se nacházel v místě bývalého sídla organizace v Praze, v Pařížské ulici. V roce 2008 se tak stalo na

du. Materiály z některých kongresů MON jsou uloženy v Národní knihovně: https://aleph.nkp.cz/F/RBGD7DTCFQKAJJA2658QNK9QCMNQGJRSI7HSRPDDUPYDCB99AJ-25830?func=find-b&find_code=WRD&x=0&y=0&request=Mezin%C3%A1rodn%C3%AD+organizace+novin%C3%A1%C5%99%C5%AF&adjacent=Y [cit. 9. 1. 2024].

- 4 K historii této organizace např.: 35 let Mezinárodního svazu studentstva. Praha 1982 (Vydal Český ústřední výbor ve spolupráci Svazu socialistické mládeže). Materiály z jednotlivých kongresů jsou uloženy v Národní knihovně: https://aleph.nkp.cz/F/663AT6EJDRQBYPYF36J6DI3QB251M-GFB9PNV78RCNIBIUYYVRKAN-41933?func=find-b&find_code=WRD&x=0&y=0&request=Mezin%C3%A1rodn%C3%AD+svaz+studentstva&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N [cit. 9. 1. 2024].
- 5 Geneze rozhodnutí o vypovězení sídla MON, MSS a SOF v ČSFR/ČR: usnesení vlády č. 831/1990 (ke dni 30. 6. 1990 měla být na území ČSFR ukončena činnost MSS, MON a SOF); toto usnesení bylo zrušeno usnesením vlády č. 208/1991 (to obsahuje souhlas, aby na území ČSFR MSS, MON a SOF měly svá sídla a mohly vyvíjet činnost); následovalo rozhodnutí Federálního ministerstva vnitra (FMV) o odnětí sídla MSS, MON a SOF: č. j. KR-2107/91 ze dne 21. 8. 1991. Rozhodnutím ministerstva vnitra (MV) ze dne 8. 3. 1995, č. j. LK-4748/93-538 bylo MSS, MON a SOF odňato pouze povolení mít v ČR oficiální sídlo. Toto rozhodnutí pak potvrdilo usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 27. 9. 1996, č. j. 6A91/95-25 (potvrdilo odnětí sídla MSS, MON a SOF v Praze; MSS, MON a SOF v ČR může vyvíjet činnost). Viz NA, f. Mezinárodní svaz novinářů (dále jen MSS), nezpracováno, materiály k odnětí sídla organizace. Srv. též NA, f. MSS, nezprac.

základě skartačního návrhu vypracovaného komerční spisovnou Archipo, která byla smluvním partnerem správkyně konkurzní podstaty MSS. Do skartačního řízení byly navrženy obyčejné dokumenty, které vznikly z činnosti původce v letech 1946–1994 v rozsahu 133 běžných metrů. Dokumenty vzhledem k poškození plísněmi byly ošetřeny etylenoxidem. V roce 2014 jsme se domluvili s italskou realitní kanceláří, která byla vlastníkem objektu, a během jednoho dne jsme vybrali ve zdevastované budově, mezi nánosy střeptů, holubího trusu a odpadků, další písemnosti vzniklé z činnosti MSS. Dokumenty jsme následně v Národním archivu očistili, desinfikovali etylenoxidem a nahrubo uspořádali (viz fotografie). Nezištnou pomoc nám při převzetí druhé části dokumentů MSS v roce 2014 poskytli kolegové z Ústavu pro studium totalitních režimů, historici Adam Hradilek a Vojtěch Ripka.⁶ Je nutné zdůraznit, že fond je torzovitý, nedochoval se v ucelené podobě. Jak nám sdělil při konzultacích JUDr. Josef Komárek, bývalý právník této organizace, některé písemnosti původce byly v roce 1989 skartovány, některé se díky špatnému uložení znehodnotily, část písemností byla převezena s největší pravděpodobností do Sovětského svazu.

Dokumenty MON jsme převzali do péče díky laskavosti někdejšího předsedy organizace, profesora Kaarle Nordenstrenga a PhDr. Markéty Ševčíkové, za spolupráce JUDr. Josefa Komárka v roce 2018. Předávání archivu organizace pokračuje od této doby až do současnosti.

Fondy MSS i MON plánujeme v budoucnu zpracovat v systému ProArchiv a následně zpřístupnit badatelům.

Pokud se týká třetí významné organizace s mezinárodním prvkem, činnosti Mezinárodního vydavatelství „Mír a socialismus“ (později přejmenované na vydavatelství Patria)⁷, které vydávalo mj. časopis *Otázky míru a socialismu*, od

6 Kolegové Mgr. Adam Hradilek a Mgr. Vojtěch Ripka, Ph.D. nás upozornili na dokumenty vztahující se k činnosti Mezinárodního svazu studentstva, které se ještě nacházely v budově bývalého sídla této významné mezinárodní organizace a pomohli nám zprostředkovat kontakt se zástupci firmy Zeffiro, která je majitelem budovy. Mohli jsme pak urychleně dojednat odvoz archiválií do Národního archivu. Díky kolegiálnímu přístupu obou historiků se tak podařilo zachránit důležitou část archivu Mezinárodního svazu studentstva.

7 Mezinárodní Vydavatelství „Mír a socialismus“ bylo založeno v roce 1958. Na poradě představitelů komunistických a dělnických stran 7.–8. března 1958 bylo rozhodnuto o vydávání společného teoretického a informačního časopisu pod názvem *Otázky míru a socialismu*. První číslo měsíčníku vyšlo v září 1958. Jeho redakční rada a sekretariát sídlily od zahájení činnosti v Praze. Vedení časopisu bylo sovětské, na přípravě jednotlivých čísel se podíleli odborní zástupci z jednotlivých zemí a administrativní a technické práce zabezpečovali čeští zaměstnanci. Redakce pořádala ročně několik mezinárodních sympózií a konferencí. Časopis *Otázky míru a socialismu* vycházel postupně ve dvaceti jazycích. Od roku 1959 existují ve fondu ÚV KSČ dokumenty o tom, že bylo užíváno názvu *Vydavatelství Otázek míru a socialismu*. Ve fondech ÚV KSČ a Úřadu vlády však nejsou uloženy dokumenty, které by se vztahovaly k založení *Mezinárodního vydavatelství Mír a socialismus*. Veškeré písemnosti se týkají pouze hodnocení obsahové části časopisu a fungování redakce. Na

roku 2009 jsme v kontaktu s posledním šéfredaktorem tohoto vydavatelství, Ing. Lubomírem Molnárem a postupně přejímáme střípky dokumentů, které se podařilo zachovat. Podle informací Ing. Lubomíra Molnára je redakční archiv uložený v Ruském státním archivu sociálně-politických dějin v Moskvě.⁸

V případě archivu SOF jsme nebyli úspěšní, s představiteli této mezinárodní organizace se nám nepodařilo navázat kontakt a osud jejího archivu nám není znám.

Charakteristika fondů mezinárodních organizací, jejich rozsah a typy dokumentů uložené v Národním archivu

Mezinárodní organizace novinářů (MON)

Mezinárodní novinářská organizace založená v roce 1946 v Kodani. Navázala na činnost *Mezinárodní federace novinářů* založené v roce 1926 v Paříži. Od roku 1947 do roku 1995 měla své sídlo v Praze.

Organizace sdružovala do roku 1995 členské národní organizace, skupiny a jednotlivce ze 114 zemí světa (1984). MON vydával rusky, anglicky, francouzsky a španělsky časopisy *Demokratický novinář* a *Interpress magazin*.

Archivní fond obsahuje zprávy z kongresů, zápisy ze zasedání předsednictva a sekretariátu MON, dokumenty výkonného výboru a prezidia MON, zprávy z mezinárodních konferencí a seminářů pořádaných MON, základní informace o organizaci, korespondenci generálního tajemníka MON prof. Kaarle Nordenstrenga, dokumentaci k činnosti viceprezidenta MON pro severní Ameriku Kevinu P. Lynche z let 1993–1998, *IOJ Newsletter*⁹ a dokumentaci k dějinám MON. Ve fondu jsou uloženy rovněž písemnosti vztahující se k problematice odnětí sídla MON na území ČSFR¹⁰ a k následným soudním sporům o sídlo MON u Evropského soudu pro lidská práva, dále dokumenty Mezinárodního novinářského ústavu, kinematografické dokumenty a zvukové záznamy z činnosti původce, novinové výstřižky, publikace vydávané MON a fotoalba.¹¹

počátku roku 1990 bylo vydáno poslední číslo časopisu Otázky míru a socialismu. Ke dni 16. května 1990 bylo *Mezinárodní vydavatelství Mír a socialismus* přejmenované na *Patria, mezinárodní vydavatelství*. Vydavatelství zaniklo 30. 10. 1992. Srv. NA, f. Ing. Lubomír Molnár, nezprac.

8 Dostupné na www.rgaspil.com [cit. 9. 1. 2024].

9 Zpravodaj Mezinárodní organizace novinářů (MON).

10 In: PRAHA. K rozhodnutí MON vykázat SOF, MSS a MON z ČSFR. Rudé právo 1, 10. 9. 1991, č. 211, s. 3.

11 Srv. NA, f. MON, nezprac. K dějinám této organizace blíže Ševčíková, Markéta: *Mezinárodní organizace novinářů (1946–1995)*. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, Praha 2015. Srv. též Ševčíková, Markéta: *Mezinárodní organizace novinářů (1946–1991)*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, 2008.

Mezinárodní svaz studentstva (MSS)

Mezinárodní studentská organizace byla založena na 1. světovém kongresu studentstva v srpnu 1946 v Praze.¹² Navázala na činnost *Mezinárodní studentské rady*, založené v roce 1941 v Londýně. Z původně jednotné organizace studentů se v roce 1950 oddělily některé studentské svazy a založily Mezinárodní studentskou konfederaci. Od roku 1946 do roku 1995 sídlil MSS v Praze. V 80. letech MSS sdružoval 105 národních studentských organizací ze 102 zemí světa.

Archivní fond obsahuje mj. archiválie z kongresů, konferencí a seminářů organizovaných MSS, z jednání výkonného výboru MSS, registraturu vedení MSS, korespondenci sekretariátu MSS, stanovy organizace, dokumenty o studentském hnutí v jednotlivých členských zemích, písemnosti ze světových festivalů mládeže a studentstva, výstřižkový archiv, plakáty, brožury, časopis *World Student News*, časopisy vydávané národními svazy MSS, fotografie, *Zpravodaj MSS*, bulletiny, brožury, dokumentaci vztahující se k problematice odnětí sídla MSS v Praze.

Dále fond obsahuje filmy, kotoučové magnetofonové pásky, audiokazety, gramodesky, fotografie, odznaky, průkazy, vyznamenání udělovaná MSS a další trojrozměrné předměty.¹³

Světová rada míru (SRM)

Některé archivy organizací s mezinárodním prvkem se do dnešních dnů nezachovaly nebo o jejich existenci nemáme žádné zprávy. Proto jsme se rozhodli upozornit na prameny, které dokáží absenci archivu organizace alespoň částečně překlenout. Jaké má vlastně badatel možnosti, budeme demonstrovat na příkladu Světové rady míru (SRM).¹⁴ Tato vrcholná organizace světového mírového hnutí vznikla v roce 1951 na II. kongresu obránců míru ve Varšavě a existuje dodnes.¹⁵

12 Srv. např. O vzniku a historii Mezinárodního svazu studentstva a Mezinárodního dne studentstva, Praha 1955, srv. též Patnáct let Mezinárodního svazu studentstva 1946–1961. Praha 1961; srv. též 35 let Mezinárodního svazu studentstva. Praha 1982 V současné době zpracovává rozsáhlou monografii k dějinám MSS Mgr. Mikuláš Pešta, Ph.D.

13 Srv. NA, f. MSS, nezprac.

14 Publikace k činnosti organizace jsou uloženy v Národní knihovně. Dostupné na <https://aleph.nkp.cz/F/DABCDAGC8IQ9PVLTLQJXHFN4E41B8F5J1RB8GYLKDVMN7FDDFS-09324?func=short-jump&jump=000041> [cit. 9. 5. 2024].

15 K problematice působení SRM v Československu v letech 1951–1956. Viz Štěr, Roman: Československý výbor obránců míru a jeho místo v politickém systému Československa v letech 1949–1956. Diplomová práce. FF UK, Praha 2023, s. 84–86. Dostupné na <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/179520> [cit. 29. 12. 2024].

Nejvíce dokumentů k její činnosti nacházíme ve fondech československých mírových organizací.¹⁶ Jedná se o archivně nezpracované fondy Československý výbor obránců míru (1949–1968), Československý mírový výbor (1968–1989) a Česká mírová rada (1969–1989) uložených v Národním archivu. Ve fondech Československý výbor obránců míru a Československý mírový výbor nacházíme materiály z kongresů či konferencí, mimořádných zasedání i ze zasedání předsednictva SRM z let 1954–1988.

Ve fondu Československý výbor obránců míru se dokonce dochovaly materiály ze sjezdu kulturních pracovníků na obranu míru v polské Vratislavi v roce 1948 a ze světového kongresu obránců míru, který se konal v Paříži a současně i v Praze v dubnu 1949, tedy kongresů, které předcházely vzniku světového mírového hnutí. Ve fondu Československý výbor obránců míru jsou uloženy mj. i písemnosti týkající se udělování Mezinárodních cen míru SRM z roku 1951 a z let 1954–1955. Najdeme zde také materiály vydávané SRM.

Korespondenci Československého mírového výboru se SRM z let 1977–1978 a 1988–1989, seznamy členských organizací SRM a plány činnosti SRM badatelé naleznou ve fondu Československý mírový výbor. Informace o činnosti československých delegací na kongresech a zasedáních SRM byly projednávány na zasedání předsednictva Československého výboru obránců míru a Československého mírového výboru.

Minimem informací k činnosti SRM disponuje fond Česká mírová rada – nacházejí se zde pouze archiválie vztahující se ke Světovému shromáždění za mír a život, proti jaderné válce, které se konalo v Praze ve dnech 21.–26. 6. 1983. Bylo to poslední velké mírové shromáždění, které se uskutečnilo v Praze.

Činnost SRM pravidelně sledovala KSČ. Ve složitém archivním fondu Komunistická strana Československa – ústřední výbor nacházíme informace o vysílání delegací na zasedání a akce SRM a také návrhy na jmenování zástupce československého mírového hnutí v SRM. Kandidaturu jednotlivých osob totiž schvaloval ÚV KSČ. V padesátých letech minulého století působilo v rámci ÚV KSČ oddělení masových organizací, které mělo ve svém referátu také záležitosti mezinárodních organizací. V rámci tohoto fondu nacházíme dokumenty, které souvisejí převážně s činností sekretariátu SRM v Praze v letech 1951–1956. Nacházíme zde například kádrové materiály zaměstnanců sekretariátu SRM, dokumenty týkající se financování SRM československým státem i memorandum pracovníků sekretariátu SRM proti jejich špatným životním podmínkám v Československu z roku 1953.

16 K organizačnímu vývoji československých mírových organizací viz: Štér, Roman: Československý výbor obránců míru a Československý mírový výbor v letech 1949–1989. In: *Paginae historiae*, č. 26/2, Praha 2018, s. 240–264.

Ze stejného roku pochází také kritika činnosti SRM zpracovaná pracovníky aparátu ÚV KSČ. Dočteme se v ní například o pokusu jednoho zaměstnance SRM o výměnu falešných bankovek nebo informace o sexuální nevázanosti některých pracovníků SRM: „Ač se to zdá neuvěřitelné, snad všichni mužští pracovníci SRM měli s paní [...] poměr a toto chování nezbudilo ani zvláštní pozornost, neboť mezi pracovníky SRM je zavedeno v tomto ohledu hodně volnosti. Komunisté – pracovníci SRM se většinou neodlišují od bezpartijních.“¹⁷

Další možnosti, kde hledat informace o činnosti mezinárodních organizací, představují výstřižkové archivy. Z našich fondů bychom rádi upozornili na ty nejdůležitější. Jedná se především o archivně zpracovaný fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv či o archivně nezpracovaný fond Český rozhlas – výstřižkový archiv, který jsme do naší péče převzali na sklonku roku 2022. Výše uvedené fondy obsahují výstřižky z denního tisku informující nás o činnosti řady mezinárodních organizací jako například SOF, MON či SRM.

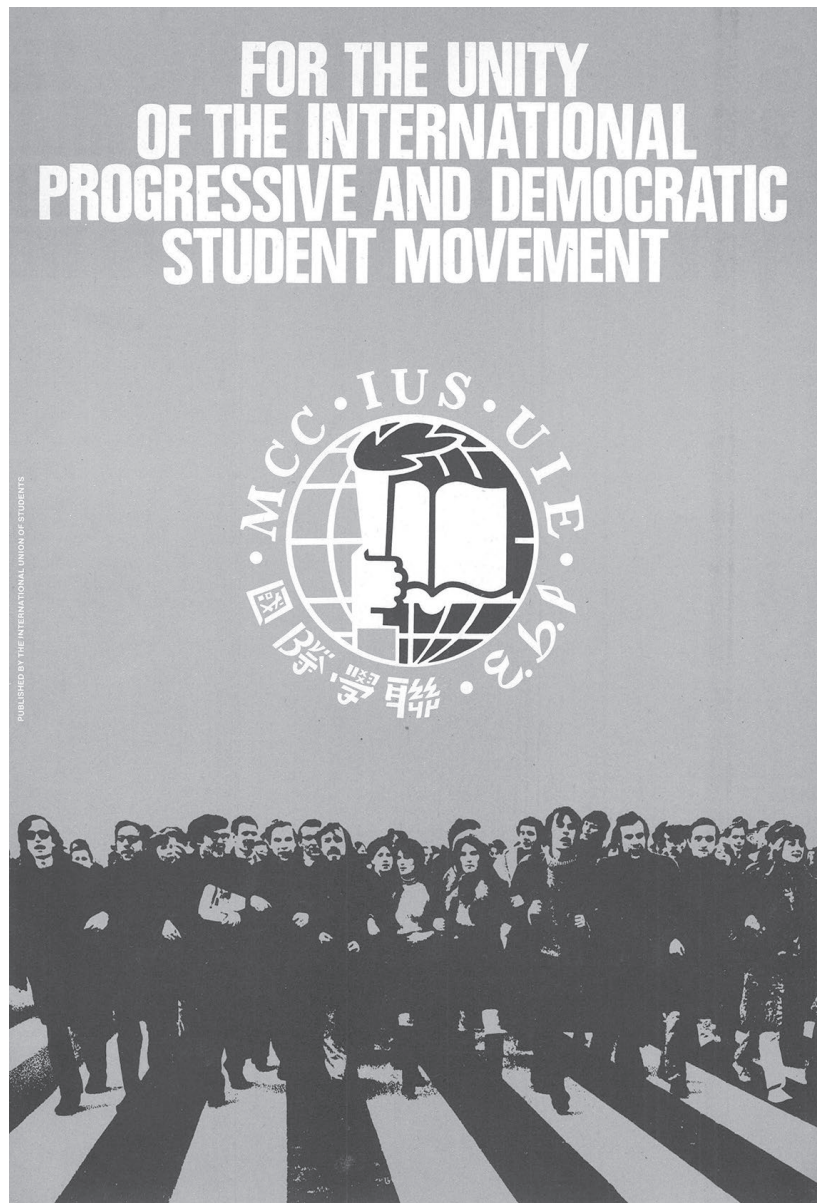
Získávání písemnosti dokumentující činnost významných mezinárodních organizací sídlících do roku 1989/1995 v Praze, záchrana jejich archivů, jejich zpracování a zpřístupnění, zůstává jednou z priorit oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek i v letech následujících.

Jedná se o příspěvek přednesený dne 3. 11. 2023 na mezinárodní konferenci Prague's International Organizations and the Global Cold War pořádanou Ústavem světových dějin FF UK. Za pozvání na konferenci vděčíme Mgr. Mikuláši Peštovi, Ph.D.

17 Národní archiv, f. Ústřední výbor KSČ – oddělení masových organizací, a. j. 524, K práci Světové rady míru, s. 1.

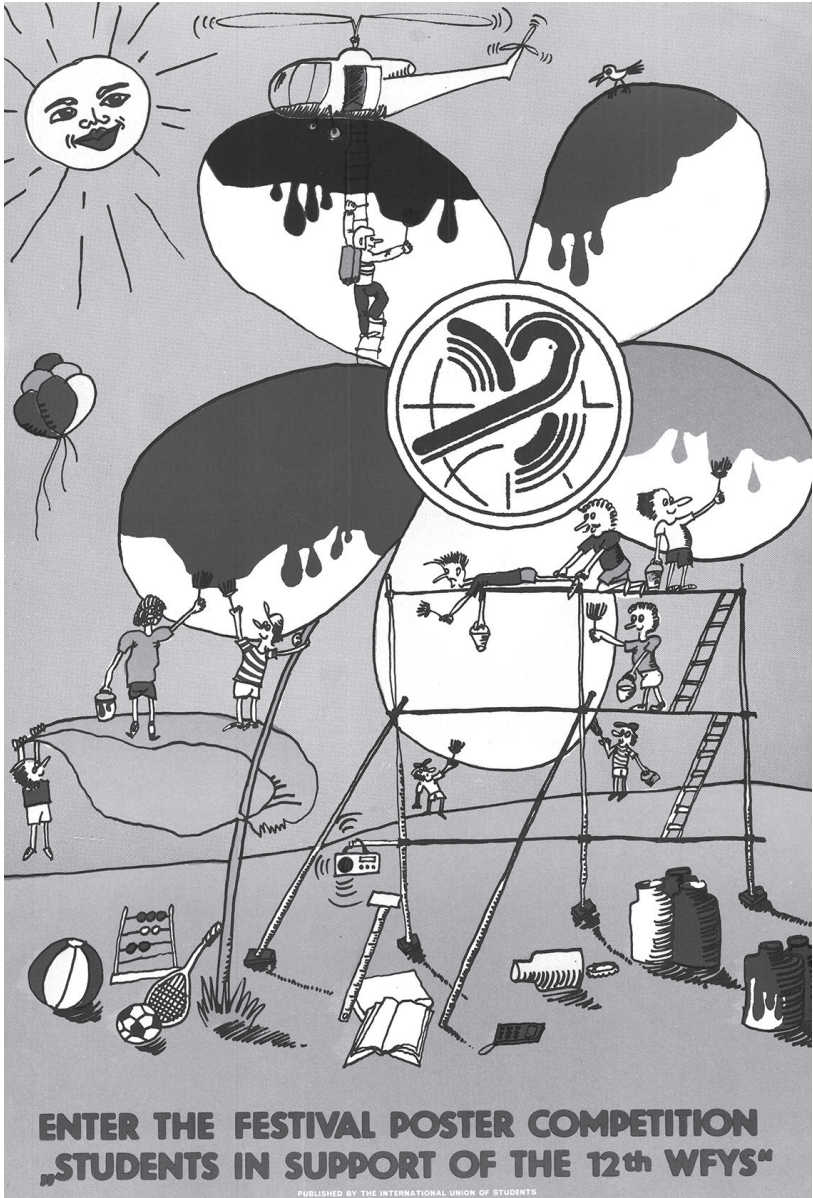

*Podpis darovací smlouvy s někdejšíím předsedou MON prof. Kaarle Nordenstremem v roce 2018 v budově Národního archivu. Zleva: Mgr. Markéta Ševčíková, PhD., prof. Kaarle Nordenstrem, ředitelka Národního archivu PhDr. Eva Drašarová, CSc. a vedoucí tehdejšího 6. oddělení Národního archivu PhDr. Jiří Křestan, CSc.
(foto Lenka Kločková)*

PUBLISHED BY THE INTERNATIONAL UNION OF STUDENTS

*Fond MSS obsahuje mimo jiných dokumentů také zcela unikátní sbírku plakátů z činnosti organizace v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století.
(NA, f. MSS, nezprac.)*

Plakát propagující soutěž festivalových plakátů, která proběhla v rámci 12. mezinárodního festivalu mládeže a studentstva. Festival se konal v roce 1985 v Moskvě.

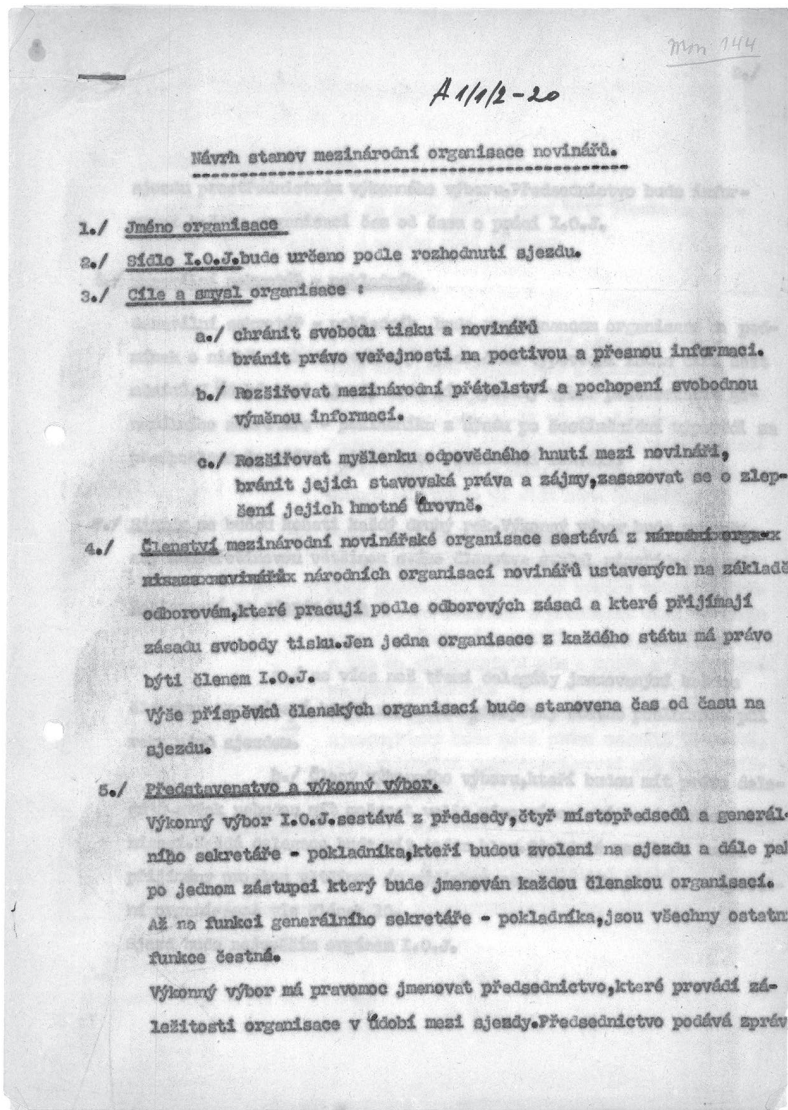
(NA, f. MSS, nezprac.)

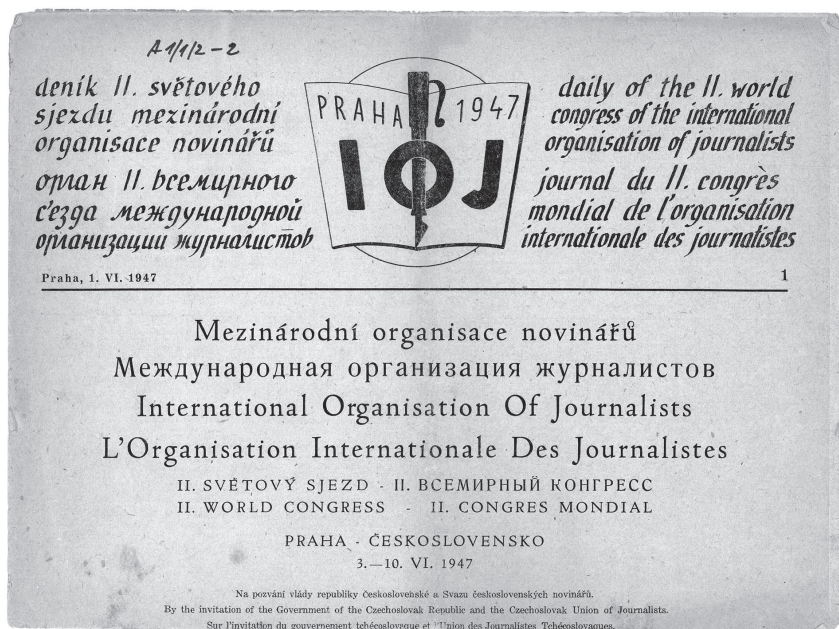
Účastníci prvního kongresu MSS, který se konal v roce 1946 v Praze.
(NA, f. MSS, nezprac.)

Prvního kongresu MSS v roce 1946 se účastnil také tehdejší ministr zahraničí Jan Masaryk.
(NA, f. MSS, nezprac.)

Návrh stanov MON schválený 2. sjezdem MON v roce 1947 v Praze.
(NA, f. MON, nezprac.)

Na snímku část Deníku II. světového sjezdu MON. Jednalo se o zpravodaje, který byl vydáván v průběhu sjezdu.
(NA, f. MON, nezprac.).